

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК АБСТРАКТНА КАТЕГОРІЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ СПРИЙНЯТТЯ

FINANCIAL CONTROL AS AN ABSTRACT CATEGORY OF FINANCIAL LAW: PROBLEMS OF PERCEPTION

Федоров С.Є.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті проведено дослідження поняття «фінансовий контроль» як абстрактної категорії фінансового права. Підтримується така точка зору, що сприйняття правових категорій пов'язане з розумовою діяльністю людини, процесом абстракції. У результаті застосування прийому визначення понять «через найближчий рід та видову відмінність» встановлені суттєві ознаки поняття «фінансовий контроль» та визначена сутність цього поняття.

Ключові слова: контроль, фінансовий контроль, правова категорія, визначення поняття, фінансове право.

В статье проведено исследование понятия «финансовый контроль» как абстрактной категории финансового права. Поддерживается точка зрения, что восприятие правовых категорий связано с умственной деятельностью человека, процессом абстракции. В результате применения приема определения понятий «через ближайший род и видовое отличие» установлены существенные признаки понятия «финансовый контроль» и определена сущность данного понятия.

Ключевые слова: контроль, финансовый контроль, правовая категория, определение понятия, финансовое право.

The article deals with the concept of "financial control" as an abstract category of financial law. The point of view that the perception of legal categories is related to human mental activity, with the process of abstraction, is supported. As a result of the application of method of definitions "due to the closest genus and specific character", the essential features of the definition of "financial control" were established and the essence of this definition was determined.

Key words: control, financial control, legal category, definition, financial law.

Постановка проблеми. Питання фінансування діяльності держави виникло з її появою, оскільки держава, як і будь-яка інша організація, потребує грошового забезпечення заради провадження своєї життєдіяльності. І, звичайно, там, де з'являються гроші, постає проблема їх обліку та контролю. З історичного аналізу особливостей фінансового контролю, проведеного Й. Бльохом, можна дійти висновку, що з ускладненням суспільних відносин та розростанням системи органів державної влади виникала необхідність й в ускладненні процесу фінансового контролю [1, с. 1–7]. При цьому варто зазначити, що змінювалось також розуміння змісту та сутності фінансового контролю. Однак закріплення в різні часи на законодавчому рівні правових норм, спрямованих на здійснення регулювання відносин у сфері фінансового контролю, мало переважно несистемний характер. Цей факт ускладнює не тільки практичне застосування правових норм під час здійснення фінансового контролю, а й виключає можливість встановлення сутності фінансового контролю. Окремо варто зазначити, що визначення фінансового контролю здебільшого законодавство не подає, а залишає це питання на розсуд теорії права, у зв'язку з чим проблема визначення поняття фінансового контролю залишається актуальною.

Стан опрацювання. Різні аспекти фінансового контролю неодноразово становили предмет дослідження спеціалістів у сфері права як у нашій країні, так і за її межами. Зокрема, історична ретроспектива питань фінансового контролю розглядалась в роботах О.О. Александровича,

Й. Бльоха, Ю.А. Гегемейстера тощо. Особливості правового статусу органів фінансового контролю досліджували, наприклад, Р.Г. Андреев, Л.М. Касьяненко, С.М. Клімова, О.С. Койчева, Д.С. Роговенко, М.М. Садченко, Е.М. Свінцицький, В.Ю. Стрельцов, І.П. Устинова та ін. Теоретико-правові, правові та організаційно-правові засади фінансового контролю аналізували А.М. Апаров, В.В. Білоус, І.В. Богданюк, Т.О. Губанова, Р.О. Єна, Д.Л. Зима, О.П. Пащенко та ін. Окремі напрями фінансового контролю, його види та різні сфери застосування вивчалися А.А. Баланом, Я.В. Билініним, Л.В. Борещь, І.В. Витичаком, Г.Л. Губіною, О.О. Добрянською, Л.Л. Кінашук, А.А. Коваленком, А.Ю. Ковальчуком, О.В. Макух, В.І. Стреляним, А.М. Чорною, О.С. Шевчиком та ін. Різні аспекти фінансового контролю на монографічному рівні досліджувалися Л.А. Савченко. У всіх вказаних роботах автори так чи інакше торкалися визначення поняття «фінансовий контроль», тією чи іншою мірою визначали його зміст, сутність, характерні ознаки. Однак самостійного системного аналізу самого поняття фінансового контролю не проводилось, через що у цій сфері знань мають місце окремі прогалини, що зумовлює необхідність проведення дослідження вказаної проблематики.

Метою статті є дослідження змісту поняття фінансового контролю як правової категорії, що має широке застосування в різних сферах суспільного життя. Завданням дослідження можна вважати визначення суттєвих ознак фінансового контролю, що характеризують його сутність як категорії фінансового права.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є довільний спір між ідеалістами та матеріалістами щодо первинності походження думки та матерії. Вирішити вказані суперечки неможливо, проте саме в спорі між прихильниками кожної з теорій народжується істина та відбувається процес розвитку суспільної думки. З цього приводу необхідно зазначити, що важко сказати, що з'явилося першим: фінансовий контроль як такий чи уявлення осіб про необхідність фінансового контролю і, як наслідок, утворення системи фінансового контролю та її поступовий розвиток у кожній державі на кожному етапі історичного розвитку. Однак у будь-якому разі сприйняття певного явища є результатом розумової діяльності людини. Саме людина здатна виокремити з усього різноманіття суспільних відносин певні системні характеристики, ознаки, які свідчать про наявність певних явищ, їх виникнення, зміну або зникнення. У результаті розумової діяльності людини з першого погляду хаотичний набір «речей», що має місце навкруги, набуває системності, структурується, стає зрозумілим, а значить, простішим, ніж здавалося до того. Під час життя людини у державі такої організації стали потребувати, зокрема, явища державно-правового характеру, які й зумовлюють існування самої держави як способу організації суспільства.

Поняття і визначення понять є формами мислення, що є основою будь-якої системи знань, зокрема й правових. Особливо важливого значення поняття і визначення понять набувають в юриспруденції, оскільки важко знайти інший напрям людської діяльності, в якій від «гри слів» часто може залежати людське життя, майбутнє людини, її добробут тощо. Поняття у сфері права є не просто словами з певним значенням, а вирішальними факторами під час обрання певного варіанту поведінки, визначення законності у діях чи бездіяльності осіб, встановлення міри відповідальності тощо.

При формуванні окремих правових понять в теорії права або під час законотворчого процесу встановлюється їх чітке розуміння, що дозволяє в подальшому відносно однозначно надавати оцінку певним явищам суспільного життя щодо таких понять. Однак, окремі явища є настільки складними, що їх розуміння не є однозначним, у зв'язку із чим виникають складності у формуванні визначень таких явищ. Однією із таких правових категорій можна назвати фінансовий контроль.

Поняття і категорії – результат узагальнення і абстрагування. Узагальнення за таких умов не може трактуватися як формально-логічний прийом. Категоріальне узагальнення є, перш за все, діалектичною обробкою матеріалу, під час якої встановлюються внутрішньо необхідні та суттєві властивості правових явищ і процесів, загально розкривається в особливому, окремому, конкретному, багатство окремого включається в загальне [2, с. 83].

Д.П. Горський наголошує, що без процесу абстракції було б неможливим людське пізнання, пізнання за допомогою мислення [3, с. 15]. Під абстракцією ним розуміється, по-перше, певний пізнавальний процес, а по-друге, результат такого процесу. Крім того, часто термін «абстрактний» використовується з метою позначення тих властивостей та відношень предметів, які протиставляються нами властивостям та відношенням, що є предметом безпосереднього чуттєвого сприйняття. Термін «абстрактний» використовується також для позначення таких понять та теорій, в яких елемент наочних уявлень, що їх супроводжують, зведений до мінімуму [3, с. 20].

У процесі абстракції можна виділити в предметі цілий ряд властивостей, об'єднуючи які, наприклад, кон'юнктивно, можна говорити про одну складну властивість предмету, що досліджується. Результатом процесу абстрагування виступають різні думки, наприклад, поняття [3, с. 21].

Д.П. Горський називає поняття думкою, в якій відображаються загальні і суттєві властивості та відношення

предметів дійсності. Визначенням поняття є виявлення його специфічних суттєвих рис [3, с. 93–94].

Таким чином, сприйняття поняття «фінансовий контроль» є можливим шляхом встановлення його суттєвих ознак, рис, що є логічною операцією – визначенням поняття. Варто зазначити, що нині існують десятки визначень фінансового контролю, що надавалися спеціалістами у різних галузях знань у різні періоди. Наводити їх всі не видається необхідним. Важливішим у контексті проведення самостійного дослідження проблеми сприйняття поняття фінансового контролю є виявлення його суттєвих ознак. У вже наданих у теорії визначеннях можна в подальшому знайти підтвердження або спростування одержаних висновків.

При цьому необхідно пам'ятати, що формулювання визначень понять має місце в людській свідомості, а значить, є суб'єктивним. Суттєвість тих чи інших ознак поняття встановлюється в результаті розумової діяльності окремої людини, у зв'язку з чим може бути підтримано чи спростовано іншими. Цей фактор зумовлює розвиток наукової думки, який здебільшого полягає в аналізі проведених раніше досліджень, їх критиці та внесенні певних пропозицій з їх вдосконалення. Не виключенням є й дослідження фінансового контролю: абстракція за своєю суттю, яка сформулювалася в результаті наукових пошуків спеціалістів у цій галузі знань, це поняття отримало значну кількість шляхів сприйняття, один з яких буде відображено у цій статті. Отже, будь-яке визначення поняття фінансового контролю не є «абсолютною істиною», його можна вважати порівняно вірним у контексті наявного розвитку суспільних відносин та наукових знань. Враховуючи сказане, повернемося до визначення поняття «фінансовий контроль».

Із точки зору логіки визначення поняття є логічною операцією, у процесі якої розкривається зміст поняття. Поняття ж при цьому є цілісною сукупністю суджень про який-небудь предмет чи клас предметів, ядром якої є судження про суттєві ознаки предмета чи класу предметів. Основним прийомом визначення понять є прийом визначення через найближчий рід та видову відмінність. Цей логічний прийом полягає у тому, що відшукуються найближчий рід для поняття, яке визначається, та відмінні ознаки, що наявні тільки у цього виду предметів та відсутні у всіх інших видів предметів, що входять до цього найближчого роду [4, с. 410].

Найближчим родом для поняття «фінансовий контроль» є контроль.

Контроль у загальноприйнятому розумінні визначається як перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось [5, с. 271]. У теорії права контроль пов'язується, в першу чергу, з державним управлінням. Так, контроль виступає елементом і функцією державного управління та полягає у встановленні відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням. Контроль дає змогу усвідомити результати виконаної роботи, своєчасно попередити й усунути недоліки та прорахунки [6, с. 10, 150].

С.І. Білокур звертає увагу, що контроль у державному управлінні та контроль як функція державного управління – поняття близькі, але не тотожні. Вбачається, що контроль у державному управлінні (його ще називають «контроль у сфері державного управління») уявляється таким, що здійснюється стосовно суб'єктів державного управління з метою забезпечення законності їх діяльності, не стосуючись при цьому аналогічної діяльності щодо фізичних та юридичних осіб. З огляду на ці міркування, контроль у державному управлінні включає в себе контроль як функцію державного управління у тій частині діяльності, яка здійснюється суб'єктами державного управління, а саме виконавчою владою. Проте здійснення контролю, так би мовити, зовнішнього (поза керуючою системою) стосовно

фізичних чи юридичних осіб не входить до змісту контролю у сфері державного управління, але водночас є однією із соціально-орієнтованих функцій державного управління. До того ж, контроль у сфері державного управління може здійснюватися не тільки органами державної влади. Та й державний контроль, якщо не конкретизувати його зміст як функції державного управління, що здійснюється органами державної влади, може і не стосуватися управління (як приклад, контроль, що здійснює Конституційний Суд України). Таким чином, контроль у державному управлінні та контроль як функція державного управління частково збігаються за своїм змістом, проте містять і таку частину діяльності, що має різне спрямування [7, с. 111–112].

Зміст вищевказаних визначень свідчить про те, що контроль являє собою, з однієї сторони, певний процес, процедуру, а з іншої – право одного суб'єкта управлінських відносин перевірити відповідність діяльності іншого суб'єкта управлінських відносин певним встановленим вимогам. Отже, контроль передбачає наявність підконтрольного та контролюючого суб'єктів, об'єкта контролю (певного кола питань, щодо яких такий суб'єкт контролюється), а також встановлений у нормативно-правових актах порядок здійснення контролю.

Щодо розуміння контролю як категорії управлінських відносин у публічній сфері можна говорити, що контролем варто вважати елемент державного управління та його функцію, які полягають у чітко регламентованій на нормативно-правовому рівні діяльності уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування з визначення відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів чинному законодавству.

Контроль у вищевказаному розумінні має місце в різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері фінансів. Такий контроль є фінансовим. Отже, фінанси є видовою відмінністю поняття «фінансовий контроль» порівняно з контролем загалом, і з метою надання визначення поняття «фінансовий контроль» необхідним є визначення поняття «фінанси».

У загальноприйнятому розумінні фінанси вважаються економічним поняттям. Так, з точки зору економічної науки під фінансами розуміється економічний інститут, покликаний оптимізувати використання вартості та її форм, які виникають у розвинутій системі товарно-грошових відносин [8, с. 5]. Фінанси в загальному їх трактуванні означають застосування різноманітних прийомів розподілу сукупного продукту на централізовані та децентралізовані фонди грошових ресурсів. Фінанси у вузькому їх значенні – це застосування різноманітних прийомів і методів для досягнення максимального прибутку підприємств, фірм, корпорацій, іншими словами, збільшення загальної вартості капіталу, вкладеного у справу за мінімального ризику [8, с. 9]. Фінанси також називають узагальнюючим економічним терміном, який означає як фонди грошових коштів, що перебувають у розпорядженні держави і підприємств, так і систему їх формування, розподілу і використання [9, с. 5]. П.І. Юхименко, В.М. Федосов та Л.Л. Лазебник під фінансами розуміють економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів із метою виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи й суспільства загалом й забезпечення умов розширеного відтворення [10, с. 5].

У теорії права під фінансами в різні часи розуміли дещо різні явища. Наприклад, Д. Львов називав фінансами або державним (фінансовим) господарством господарську діяльність держави або уряду [11, с. 2]. Ф. Бочковський зазначав, що державне господарство у всіх його видах для виконання своїх завдань черпає необхідні кошти частково з економічних ресурсів своїх підданих, частково зі свого

власного майна та промисловості, а тому встановлення системи правильного фінансового господарства є завданням та ціллю будь-якої культурної держави [12, с. 5]. Аналогічну позицію щодо визначення фінансів підтримував й С.І. Іловайський, який зауважував, що під фінансами будь-якої держави необхідно розуміти всі його доходи та витрати, одним словом, його господарство [13, с. 4]. М.М. Сперанський у своїй роботі «План фінансів» також визначає фінанси як доходи та видатки держави [14, с. 35–101].

Е.М. Берендтс називав фінанси французьким словом, яке означає грошові копhti держави, витрати його і загалом стан усього державного господарства, при чому воно застосується також і до господарства провінційного, повітового, окружного, міського, тобто не тільки до господарства, яке ведеться органами влади державної, а й до господарства, яке ведеться органами самоврядування місцевих союзів [15, с. 9].

О.І. Худяков – представник теорії права радянського періоду – в результаті аналізу літератури у сфері фінансового права доходить висновку, що термін «фінанси» в його матеріальному значенні має, щонайменше, два значення: вузьке та широке. У вузькому значенні під фінансами розуміється сукупність грошових фондів держави (простіше кажучи, державні грошові копhti). У більш широкому значенні фінанси – гроші не тільки держави, але й юридичних осіб, при чому не обов'язково державних. Однак, із його точки зору, фінанси є атрибутом виключно держави, а держава – атрибутом фінансів [16, с. 23].

П.М. Годме виділяв фінанси державні та приватні, однак саме державні фінанси є предметом фінансового права. При цьому ним наводилися ознаки, що відрізняють державні фінанси від приватних: 1) держава може у примусовому порядку забезпечити свої доходи за допомогою системи оподаткування; 2) державні фінанси пов'язані з грошовою системою, яка більшою чи меншою мірою управляється державою; 3) державні фінанси, на відміну від приватних фінансів, спрямовані не на отримання прибутку, а є засобом досягнення так званого суспільного інтересу; 4) розміри державних фінансів набагато більші, ніж розміри приватних фінансів [17, с. 41–42].

У сучасній науці фінансового права фінанси як правова категорія розуміються у двох аспектах: у широкому (міжгалузевому) та вузькому (фінансово-правовому). У першому значенні фінанси (чи окремі їх аспекти, сторони) використовуються багатьма галузями права і мають загальногалузеве значення. Наприклад, поняття ціни, вартості, доходу тощо – це відносини, що регулюються і цивільним, і фінансовим, і адміністративним, і трудовим правом, іншими галузями. У другому випадку йдеться про публічне значення фінансів (винятково грошові фонди держави та територіальних громад). У такій ситуації загальногалузеві поняття, категорії набувають спеціальногалузевого характеру і значення, виражають специфічні, однорідні фінансово-правові відносини. Загальногалузеві категорії доходу, вартості, ціни набувають фінансово-правового значення [18, с. 7].

При цьому в контексті фінансового права необхідно вести мову саме про фінанси публічного характеру, на що неодноразово звертали увагу спеціалісти сучасної теорії фінансового права [19, с. 30; 20, с. 26–27].

Фінанси, по суті, є міжгалузеву категорією, що означає відносини з використання та перерозподілу фондів грошових коштів різного походження з точки зору права власності на них із метою задоволення певних інтересів власників таких грошових коштів або інших осіб. Публічні фінанси досліджуються в рамках науки фінансового права і є предметом правового регулювання нормативно-правових актів у відповідній сфері.

Отже, можна говорити про можливість надання визначення поняттю «фінансовий контроль» як категорії саме фінансового права. Зокрема, пропонується таке визначення

з урахуванням вищевказаного дослідження сутності понять «фінанси» та «контроль»: фінансовим контролем є елемент державного управління та його функція, які полягають у чіткому регламентованій на нормативно-правовому рівні діяльності уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування з визначення відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів чинному законодавству у сфері використання та перерозподілу публічних фондів грошових коштів із метою задоволення певних інтересів держави, територіальних громад та громадян як учасників публічно-правових відносин.

Варто зазначити, що аналіз окремих визначень поняття «фінансовий контроль», наданих у дослідженнях із різних проблемних питань фінансового права, дає змогу дійти висновку про однакове за своєю суттю, однак різне за формою висловлення розуміння фінансового контролю. Наприклад, О.Ю. Грачова зауважує, що фінансовий контроль є складною категорією. З однієї сторони, він виступає як функція державного управління у сфері фінансів. У цьому відношенні контроль є засобом, інструментом реалізації економічної, у тому числі фінансової, політики держави. З іншої сторони, сам фінансовий контроль можна розглядати як управлінську діяльність, яка має своїх суб'єктів, об'єктів, методи, способи управління [21, с. 337]. А.М. Апаров наголошує, що фінансовий контроль необхідно розглядати у двох аспектах: суворо регламентовану діяльність спеціально створених контрольних органів за дотриманням фінансового законодавства і фінансової дисципліни всіх суб'єктів економічних відносин; невід'ємний елемент управління фінансами і грошовими потоками на макро- й мікрорівні з метою забезпечення доцільності та ефективності фінансових операцій. Як характеристику правової сутності фінансового контролю автор наводить таке визначення фінансового контролю: це комплексна і цілеспрямована система економіко-правових дій відповідних органів державної влади, які базуються на положеннях законодавчих актів держави [22, с. 6]. В.А. Мальцев розуміє під фінансовим контролем різновид загальнодержавного контролю, який здійснюється органами державної влади і управління, а також спеціальними контрольними органами з метою перевірки законності і доцільності дій держави та господарюючих суб'єктів у процесі утворення, розподілу та використання грошових фондів [23, с. 37].

Вказані приклади доводять, що сприйняття фінансового контролю є відкритою нині темою та такою, що не має кінцевого вирішення в науці. Отже, настав час змінити

парадигму фінансового контролю як абстрактну категорію фінансового права.

Висновки. Враховуючи вищевказане дослідження, можна навести ключові висновки:

1. Поняття «фінансовий контроль», як і будь-яке теоретичне поняття, є результатом абстракції, результатом розумової діяльності людини з виокремлення суттєвих ознак цього явища з усього різноманіття суспільних відносин. Розуміння та сприйняття фінансового контролю як категорії фінансового права можливе в результаті надання його визначення.

2. Визначення є формою мислення, логічною операцією зі встановлення суттєвих ознак певного поняття, у такому разі – поняття «фінансового контролю». Формування поняття фінансового контролю найбільш раціонально проводити за допомогою прийому визначення через найбільшій рід та видову відмінність.

3. Найближчим родом для поняття «фінансовий контроль» є контроль. Щодо розуміння контролю як категорії управлінських відносин у публічній сфері можна говорити про те, що контролем варто вважати елемент державного управління та його функцію, які полягають у чіткому регламентованій на нормативно-правовому рівні діяльності уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування з визначення відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів чинному законодавству.

4. Фінанси є видовою відмінністю поняття фінансовий контроль порівняно з контролем загалом. Фінанси, по суті, є міжгалузеву категорією, що означає відносини з використання та перерозподілу фондів грошових коштів різного походження з точки зору права власності на них із метою задоволення певних інтересів власників таких грошових коштів або інших осіб. Публічні фінанси досліджуються в рамках науки фінансового права і є предметом правового регулювання нормативно-правових актів у відповідній сфері.

5. Фінансовий контроль як категорія фінансового права – це елемент державного управління та його функція, які полягають у чіткому регламентованій на нормативно-правовому рівні діяльності уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування з визначення відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів чинному законодавству у сфері використання та перерозподілу публічних фондів грошових коштів із метою задоволення певних інтересів держави, територіальних громад та громадян як учасників публічно-правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блех И. Устройство финансового управления и контроля в России в историческом их развитии / И. Блех. – Санкт-Петербург : Типография Муллер и Богельман, 1895. – 212 с.
2. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев. – Москва : Юридическая литература, 1976. – 264 с.
3. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий / Д.П. Горский. – Москва : Издательство академии наук СССР, 1961. – 351 с.
4. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник : Второе, исправленное и дополненное издание / Н.И. Кондаков. – Москва : Издательство «Наука», 1976. – 720 с.
5. Словник української мови : в 11 томах. – Том 4. – Київ : Наукова думка, 1973. – 840 с.
6. Адміністративне право : підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращук, В.В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2013. – 656 с.
7. Білокур Є.І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Є.І. Білокур ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 194 с.
8. Єпіфанов А.О. Бюджет і фінансова політика України / А.О. Єпіфанов, І.В. Сало, І.І. Д'яконова. – Київ : Наукова думка, 1997. – 302 с.
9. Мальцев В.А. Финансовое право : учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / В.А. Мальцев. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.
10. Юхименко П.І. Теорія фінансів: Підручник / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.] ; За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
11. Львов Д. Курс финансового права / Д. Львов. – Казань, 1887. – 521 с.
12. Бочковский Ф. Организация государственного контроля в России сравнительно с государствами Западной Европы / Ф. Бочковский. – Санкт-Петербург : Типо-литография А.Э. Винеке, 1895. – 118 с.
13. Иловайский С.И. Учебник финансового права (издание 4-е) / С.И. Иловайский. – Одесса : Типо-хромолитография А. Ф. Соколового, 1904. – 206 с.
14. У истоков финансового права. – М. : Статут, 1998. – 432 с.
15. Берендтс Э.Н. Русское финансовое право / Э.Н. Берендтс. – Санкт-Петербург : Типо-Литография Санкт-Петербургской одиночной тюрьмы, 1914. – 455 с.

16. Худяков А.И. Избранные труды по финансовому праву / А.И. Худяков. – Санкт-Петербург: Юридический центр – Пресс, 2010. – 252 с.
17. Годме П.М. Финансовое право / П.М. Годме; пер. и вступ. ст. доктора юридических наук, проф. Халфиной Р.О. – Москва : Прогресс, 1978. – 439 с.
18. Фінансове право : підручник / [М.П. Кучерявенко, Д.О. Білінський, О.О. Дмитрик та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2013. – 400 с.
19. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : [Монографія] / А.А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2004. – 262 с.
20. Актуальні питання науки фінансового права : [монографія] / за ред. М.П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
21. Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.12 / Е.Ю. Грачева ; Московский институт МВД России. – Москва, 2000. – 371 с.
22. Апаров А.М. Правове забезпечення фінансового контролю діяльності органів влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.М. Апаров. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
23. Мальцев В.А. Финансовое право : учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / В.А. Мальцев. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.